

Ακογιούνου, Μ. (2019). Ο «Κύκλος της Μουσικής» με παιδιά πρόσφυγες στη Χίο: Περιγραφή και απολογισμός δράσεων τριών ετών Στο Θ. Ράπτης & Δ. Κόνιαρη (Επιμ.), *Μουσική Εκπαίδευση και Κοινωνία: νέες προκλήσεις, νέοι προσανατολισμοί. Πρακτικά 8ου Συνεδρίου της Ε.Ε.Μ.Ε.* (σσ. 94–101). Θεσσαλονίκη: Ε.Ε.Μ.Ε.

Ο «Κύκλος της Μουσικής» με παιδιά πρόσφυγες στη Χίο: Περιγραφή και απολογισμός δράσεων τριών ετών

Μίτση Ακογιούνου
Μουσικοθεραπεύτρια, Μεταδιδακτορική ερευνήτρια
Τμήμα Μουσικών Σπουδών, Ιόνιο Πανεπιστήμιο
mitsiako@gmail.com

Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει το βαθμό στον οποίο η μουσική, μέσω της ανοιχτής μουσικής ομάδας, μπορεί να αποτελέσει ένα σημαντικό μέσο επικοινωνίας, διάδρασης, παιδείας, παιχνιδιού, αλλά και ψυχο-κοινωνικής στήριξης για τα παιδιά πρόσφυγες. Ο «κύκλος της μουσικής» επιχειρεί να καλύψει την ανάγκη για παροχή ασφαλούς και υποστηρικτικού περιβάλλοντος, για ανεμελιά και παιχνίδι και για υγιή δημιουργία ομαδικών σχέσεων. Εστιάζοντας σε παιδιά 5 με 12 ετών, επικεντρώνεται πρωταρχικά στην ψυχοκοινωνική τους στήριξη και δευτερευόντως στην παιδευτική διάσταση της μουσικής. Από την ανάλυση παρατηρήσεων πεδίου, ημερολόγιων και ημι-δομημένων συνεντεύξεων με εθελοντές που συμμετείχαν στις δράσεις για διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών, φάνηκε ότι η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί αποτελεσματικά ως μέσο προσέγγισης και στήριξης των παιδιών προσφύγων, ενώ αναδεικνύεται ως χρήσιμο πολυεργαλείο, ώστε να μπορέσει να μετατραπεί ο αφιλόξενος χώρος του καταυλισμού σε χώρο παιχνιδιού και χαράς, δίνοντας τη δυνατότητα στα παιδιά να ισχυροποιήσουν τη φωνή τους μέσα στην ομάδα.

Λέξεις κλειδιά: παιδιά πρόσφυγες, ψυχοκοινωνική στήριξη, ομάδα μουσικής, χώρος φιλοξενίας προσφύγων

The “circle of music” with refugee children in Chios Island: Three years actions’ description and report

Mitsi Akoyunoglou
Music Therapist, Postdoctoral researcher
Department of Music Studies, Ionian University
mitsiako@gmail.com

The purpose of the present study is to investigate the extent to which open music groups encourage communication and social interaction, foster education and play and provide psychosocial support for refugee children. The «circle of music» aims at nurturing needs for a safe, supportive and carefree environment and encourages social bonding and interaction between children, 5 to 12 y.o., temporarily living in refugee camps. As an open group, it focuses primarily on psychosocial support and, on a second level, offers an educational dimension. Through the analysis of field observations, volunteers’ journals and semi-structured interviews with volunteers participating for at least six months, it became evident that music can serve as a multi-tool and provide an efficient way to approach and support refugee children, to transform the inhospitable area of the camp into a playful and joyful space, and enable them to strengthen their voice within the group.

Keywords: refugee children, psychosocial support, music group, refugee camp

Προοίμιο

Καθ' όλη τη διάρκεια της προσφυγικής πορείας, τα παιδιά πρόσφυγες βιώνουν απότομες και πολλές φορές σκληρές αλλαγές στη ζωή τους. Από τη βίαιη απομάκρυνση από το σπίτι τους έως την μετεγκατάσταση σε νέα χώρα, έρχονται αντιμέτωπα με προκλήσεις και δυσκολίες. Είναι ουσιώδες για την υγιή ανάπτυξή τους να παρέχεται ένα σταθερό, υποστηρικτικό και ασφαλές περιβάλλον, όπως και να καλύπτονται οι εκπαιδευτικές τους ανάγκες, όσο βρίσκονται σε χώρους φιλοξενίας ή καταυλισμούς (UNHCR, 1994). Σκοπός της παρούσας μελέτης είναι να διερευνήσει το βαθμό στον οποίο η μουσική, με τη μορφή της ανοιχτής μουσικής ομάδας, είναι δυνατόν να αποτελέσει ένα σημαντικό μέσο επικοινωνίας, διάδρασης, παιδείας, παιχνιδιού αλλά και ψυχο-κοινωνικής στήριξης για τα παιδιά πρόσφυγες.

Η Χίος, λόγω της γεωγραφικής θέσης και της εγγύτητάς της με τα παράλια της Τουρκίας, αποτελεί πύλη εισόδου για πρόσφυγες που φθάνουν στη χώρα μας με απώτερο στόχο έναν ευρωπαϊκό προορισμό. Τα τελευταία χρόνια οι αριθμοί έχουν διαφοροποιηθεί σημαντικά, με κορύφωση το 2015 με 856.723 αφίξεις και το 2016 με 173.450 αφίξεις (data.unhcr.org/mediterranean, 2018). Σε αυτά τα νούμερα, το ένα τρίτο περίπου των αφιχθέντων προσφύγων και μεταναστών είναι παιδιά. Το Κέντρο Υποδοχής και Ταυτοποίησης Προσφύγων της ΒΙΑΛ ξεκίνησε να λειτουργεί στις αρχές του 2016 ως χώρος προσωρινής διαμονής όσων φθάνουν στη Χίο.

Τα παιδιά πρόσφυγες, η προσφυγική διαδρομή και οι δυσκολίες

Σύμφωνα με το άρθρο 1Α.2 της Σύμβασης της Γενεύης του 1951 για το καθεστώς των προσφύγων (UNHCR, 2010) ως πρόσφυγας ορίζεται κάθε άτομο που βρίσκεται εκτός της χώρας καταγωγής του, έχει δικαιολογημένο φόβο δίωξης για λόγους φυλής, θρησκείας, εθνικότητας, συμμετοχής σε ορισμένη κοινωνική ομάδα ή λόγω πολιτικών πεποιθήσεων και εξαιτίας αυτού αδυνατεί ή δεν επιθυμεί να απολαμβάνει την προστασία αυτής της χώρας ή την επιστροφή σ' αυτήν. Στην προσφυγική διαδρομή έχουν αναγνωριστεί τρεις φάσεις (Kunz, 1981): η απόφαση, η φυγή και η επανεγκατάσταση. Στην πρώτη φάση, τη φάση πριν τη φυγή (pre-flight), οι εν δυνάμει πρόσφυγες λαμβάνουν την απόφαση να ξεκινήσουν το προσφυγικό ταξίδι λόγω των εξαιρετικά δυσμενών συνθηκών στη χώρα καταγωγής τους. Στη δεύτερη φάση, τη φυγή (flight), πραγματοποιούν μακριά και επικίνδυνα ταξίδια αντιμετωπίζοντας δυσχερείς καταστάσεις, συχνά αναγκάζονται να ανταπεξέλθουν σε συνθήκες παρατεταμένης κράτησης και αναξιοπρεπούς διαβίωσης με αποτέλεσμα να εστιάζουν αποκλειστικά στην επιβίωση και την κάλυψη των αναγκών τους σε τροφή, νερό και στέγη. Στην τρίτη φάση, αυτή της μετεγκατάστασης (post-flight), καλούνται να ενσωματωθούν σε μία νέα κουλτούρα και έναν καινούργιο τρόπο ζωής.

Σε ένα ευρύτερο πλαίσιο, όλοι οι πρόσφυγες βιώνουν τον αντίκτυπο αυτής της πολυδιάστατης απώλειας και αισθάνονται αποπροσανατολισμένοι (Papadopoulos, 2007). Ο τόπος κατοικίας, η χώρα καταγωγής, η μητρική γλώσσα, το συγκεκριμένο γεωγραφικό τοπίο στο οποίο ανήκουμε και ζούμε, αποτελούν το δικό μας ακέραιο ψηφιδωτό υπόστρωμα (Papadopoulos, 2002). Όταν αυτό το υπόβαθρο διαταράσσεται, όπως στην περίπτωση των προσφύγων, δημιουργείται ένα ανεξήγητο χάσμα που

περιβάλλεται από ένα μείγμα νοσταλγίας και βαθύτατου πόνου καθώς έχει χαθεί η θεμελιώδης αίσθηση της εστίας (Papadopoulos, 2002).

Σε αυτή την προσφυγική πραγματικότητα τα παιδιά βιώνουν ποικίλες πολύπλευρες δυσκολίες, από το να χάσουν στενούς συγγενείς ή φίλους, το σπίτι τους, τα παιχνίδια, τις παρέες, το σχολείο, την αναμελιά έως και την απώλεια της αίσθησης ασφάλειας, σταθερότητας και μονιμότητας του οικογενειακού πυρήνα (De Haene, Grietens & Verschueren, 2007). Συχνά βιώνουν επώδυνες μνήμες, πολιτισμικές, γλωσσικές και κοινωνικές δυσκολίες, μοναξιά και απομόνωση, με αποτέλεσμα να διακινδυνεύεται η ψυχολογική και συναισθηματική τους υγεία. Όπως αναφέρει η Γιαννοπούλου (2012), «όταν το παιδί μεγαλώνει σε ένα απειλητικό και χαοτικό περιβάλλον, ο εγκέφαλός του μπορεί να βρίσκεται σε συνεχή υπερεργήγηση και επαγρύπνηση για την αντιμετώπιση ενδεχόμενης απειλής προκειμένου να επιβιώσει» (σελ. 34). Σε πρώτο επίπεδο, οι τραυματικές εμπειρίες «αφήνουν το αποτύπωμά τους στο σώμα μας» (Van der Kolk, 2014, σελ. 21), διαταράσσουν νευροενδοκρινολογικές διεργασίες, και κατ' επέκταση επιδρούν στη συναισθηματική ισορροπία και στη συμπεριφορά. Σε δεύτερο επίπεδο, δοκιμάζεται ο ρόλος της οικογένειας με αποτέλεσμα να απομακρύνεται το παιδί από τους σημαντικούς σταθερούς δεσμούς που έχει αναπτύξει ως εκείνη τη στιγμή (Ainsworth, Blehar, Waters & Wall, 1978). Σε τρίτο επίπεδο, τα παιδιά χάνουν την ανεμελιά και την δυνατότητα για παιχνίδι, ουσιώδη για την υγιή ανάπτυξη και μία ισχυρή θεμελίωση του εαυτού (Winnicott, 1971/2002). Και σε τέταρτο επίπεδο, εκτίθεται σε ένα περιβάλλον το οποίο φέρει μερίδιο ευθύνης για την υγιή ή μη ανάπτυξή του (Bronfenbrenner & Morris, 2006).

Υπάρχει όμως ένας πολύ σημαντικός παράγοντας που ισοσταθμίζει τις παραπάνω δυσκολίες, η ψυχική ανθεκτικότητα. Ο όρος αναφέρεται στη στενή σχέση και συνεργασία μεταξύ του ατομικού και του συλλογικού και όχι ως χαρακτηριστικό ενός ανθεκτικού ή κατά προέκταση, σκληρού ανθρώπου (Glenn, 2002). Τα περισσότερα παιδιά καταφέρνουν, παρ' όλες τις αντίξοες συνθήκες, να ανταπεξέλθουν με επιτυχία στην ενήλικη ζωή τους. Στοιχεία που καθορίζουν την ψυχική ανθεκτικότητα είναι η δημιουργία δεσμών και σχέσεων που τα επιβεβαιώνουν, και η ενασχόλησή τους με δραστηριότητες στις οποίες τα καταφέρνουν εισπράττοντας αποδοχή από τους άλλους, ενώ ταυτόχρονα ενδυναμώνεται το αίσθημα της αυτοεκτίμησης που παρέχει η επιτυχία (Altschuler, Agnoli, Halitaj & Jasiqi, 2002).

Ο «κύκλος» της μουσικής

Έρευνες δείχνουν ότι η μουσική μπορεί να αποτελέσει σημαντικό όχημα μη-λεκτικής επικοινωνίας με τα παιδιά πρόσφυγες, να τα βοηθήσει στην αυτοεκτίμησή τους, να μειώσει τα επίπεδα άγχους, να αναπτύξει τις κοινωνικές δεξιότητες, αλλά ταυτόχρονα να ισχυροποιήσει την πολιτισμική τους ταυτότητα εισάγοντάς τα και στην κουλτούρα της χώρας φιλοξενίας (Altschuler et al., 2002· Davis, 2010). Όπως αναφέρεται από τον Αμερικανικό Σύλλογο Μουσικοθεραπείας (2018), «Η μουσική είναι μία μορφή αισθητηριακής διέγερσης, η οποία προκαλεί αντιδράσεις λόγω της οικειότητας, της

προβλεψιμότητας, και των συναισθημάτων ασφάλειας που σχετίζονται με αυτήν» (σελ. 1).

Αναγνωρίζοντας την ανάγκη των παιδιών για μία «κανονικότητα» στη ζωή τους, σε ένα αφιλόξενο και ανασφαλές περιβάλλον των καταυλισμών, δημιουργήθηκε η ομάδα SAM SAM (ακρωνύμιο του Socio-emotional Awareness Management, Sharing Arts and Music) από εθελοντές εκπαιδευτικούς, μουσικούς, εικαστικούς και μία μουσικοθεραπεύτρια. Από τον Ιούνιο του 2015 έως τον Ιούλιο του 2018 πραγματοποιήθηκαν πολλές επισκέψεις, συνήθως σε εβδομαδιαία βάση, σε διάφορους χώρους φιλοξενίας και καταυλισμούς προσφύγων στη Χίο (Μερσινίδι, Δημοτικός Κήπος, Σούδα, Λιμεναρχείο, Λιμάνι, ΒΙΑΛ). Από το ξεκίνημα της λειτουργίας του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης στη ΒΙΑΛ στη Χίο, η ομάδα SAM SAM έλαβε πιστοποίηση από το ΙΕΠ και άδεια εισόδου στο χώρο, για να μπορούν να συνεχιστούν οι δράσεις. Οι δραστηριότητες απευθύνονται κυρίως σε παιδιά από 5 έως και 12 ετών. Διατηρώντας μία ευέλικτη και ευπροσάρμοστη δομή, έχουν πραγματοποιηθεί τα τρία τελευταία χρόνια σε όλους τους καταυλισμούς ανοιχτές ομάδες για όποιο παιδί επιθυμεί να συμμετέχει και με τον αριθμό των παιδιών να κυμαίνεται από 5 έως και 90. Με έναν σταθερό βασικό πυρήνα ατόμων, η ομάδα SAM SAM εμπλουτίζεται και με νέους εθελοντές. Ο «κύκλος της μουσικής» δίνει έμφαση καταρχήν στην ψυχοκοινωνική στήριξη των παιδιών και δευτερευόντως στην πιθανή εκπαιδευτική του διάσταση.

Μελέτη, αποτελέσματα, απολογισμός

Ακολουθώντας ποιοτικό σχεδιασμό, επιχειρούνται να απαντηθούν δύο ερευνητικά ερωτήματα, το «πώς έχουν εισπράξει τις δράσεις οι εθελοντές εκπαιδευτικοί που έχουν συμμετάσχει σε αυτές» και «ποια η σημασία του κύκλου της μουσικής με τα παιδιά πρόσφυγες». Για την συλλογή δεδομένων χρησιμοποιήθηκαν οι καταγραφές ημερολογίων πέντε εθελοντών για διάστημα έξι μηνών, παρατηρήσεις πεδίου και ερωτηματολόγια με ανοιχτού τύπου ερωτήσεις που συμπλήρωσαν όλα τα βασικά μέλη της ομάδας και αφορούσαν τη συνολική εμπειρία των συνολικά τριών ετών δράσεων. Εστιάζοντας στον «κύκλο της μουσικής» και ακολουθώντας επαγωγική διαδικασία ανάδυσης κατηγοριών με τη μέθοδο της θεματικής ανάλυσης των Braun & Clarke (2006), αναλύθηκαν και ερμηνεύτηκαν από την οπτική της μουσικοθεραπείας τα θέματα που αναπτύσσονται και περιγράφονται παρακάτω.

Το τραγούδι ως πυρήνας

Όπως ανέφεραν όλοι οι συμμετέχοντες, το τραγούδι συνιστά τη βάση των μουσικών δράσεων. Το τραγούδι αποτελεί βασικό εργαλείο για τον μουσικοπαιδαγωγό και τον μουσικοθεραπευτή, καθώς επιτρέπει στο παιδί να ελευθερώσει τον εσωτερικό μουσικό εαυτό του (Austin, 2002). «Μέσα από τα τραγούδια», σύμφωνα με την Σ.Π., «τα παιδιά μαθαίνουν ρυθμό, συντονίζονται, συνεργάζονται και κυρίως διασκεδάζουν». Στην αρχή της ομάδας παρατηρείται άλλο παιδί να τραγουδά πολύ δυνατά, χωρίς να έχει συνειδητό έλεγχο της έντασης της φωνής του, άλλο χαμηλόφωνα, άλλο μελωδικά, και άλλο να μην τραγουδά καθόλου. Καθώς συνεχίζεται το τραγούδι, τα παιδιά αρχίζουν να ακούν το ένα το άλλο, να συντονίζουν

τον τόνο τους με αυτόν των υπολοίπων της ομάδας, να συνδέονται ρυθμικά και τονικά μεταξύ τους και να βιώνουν την ομαδικότητα. Ταυτόχρονα, «μέσα από τα τραγούδια τα παιδιά μαθαίνουν απλές λέξεις στα αγγλικά ή στα ελληνικά κι έτσι έρχονται σε επαφή με την κουλτούρα μας κι εμείς με τη δική τους» όπως περιέγραψε η Μ.Κ.

Η εμπλοκή των παιδιών και τα οφέλη

Οι ανάγκες των παιδιών για συναισθηματική έκφραση και αποφόρτιση είναι μεγάλες, και ο κύκλος της μουσικής φαίνεται ότι τους παρέχει μία ασφαλή μη-λεκτική οδό για να εκφραστούν. Οι δράσεις ακολουθούν εύκολη δομή με στόχο την επιτυχή συμμετοχή όλων των παιδιών και την ενίσχυση της κοινωνικότητας και ομαδικότητας. Οι μουσικές δραστηριότητες επιχειρούν να παρέχουν ένα υποστηρικτικό περιβάλλον δίνοντας ευκαιρίες για λεκτική και μη-λεκτική επικοινωνία και ενίσχυση της βλεμματικής επαφής. Το μουσικό καλωσόρισμα τονίζει την παρουσία και την ταυτότητα του κάθε παιδιού μέσα από την έμφαση που δίνεται στο όνομά του. Δημιουργούνται νέες φιλίες, γνωρίζονται με τα άλλα παιδιά του καταυλισμού, όπου διαμένουν προσωρινά, και αρχίζουν να «εμπιστεύονται» όπως ανέφερε η Δ.Α. Μέσω της μουσικής επικοινωνίας, τα παιδιά νοιώθουν πιο οικεία στην ομάδα, καθώς η προβλέψιμη και ασφαλής μουσική δράση τα καθησυχάζει. Η Δ.Α. περιγράφει ότι τα παιδιά «αποκτούν δεξιότητες κίνησης, ρυθμού, δοκιμάζουν τη φωνή τους, εξασκούν τη λεπτή τους κινητικότητα με τη δημιουργία μουσικών οργάνων. Μαθαίνουν λέξεις αγγλικές και ελληνικές, συνειδητοποιούν ότι παρά τις γλωσσικές διαφορές μπορούμε να επικοινωνούμε μέσω της μουσικής». Οι μουσικές δράσεις φαίνεται ότι προσφέρουν πέρα από στιγμές διασκέδασης, ένα πεδίο εκτόνωσης αρνητικών συναισθημάτων, μείωσης του άγχους, ανάπτυξη σχέσεων με άλλα παιδιά και αποτελούν μικρές νησίδες χαράς, όπως περιέγραψε η Ρ.Θ., η φιλόλογος της ομάδας. Τα πολλαπλά οφέλη για τα παιδιά, όπως φάνηκε από την ανάλυση, συμπεριλαμβάνουν μεταξύ άλλων την αίσθηση του ανήκειν, την ομαδικότητα, τον ενθουσιασμό, την κινητικότητα, τη μη λεκτική δράση, το γεφύρωμα που συντελείται ανάμεσα σε παιδιά που μπορεί να είναι από διαφορετικές εθνότητες και να μη μιλούν την ίδια γλώσσα, το δέσιμο με τους εμπυχωτές αλλά και τη γνωριμία με άλλους ενήλικες πρόσφυγες.

Οι δυσκολίες των παιδιών

Πέρα από όσα έχουν ήδη ζήσει, επίπονα ή τραυματικά, από τις βασικές δυσκολίες με τις οποίες αναγκάζονται να αναμετρηθούν ζώντας στους καταυλισμούς είναι τα αισθήματα ανησυχίας, ανασφάλειας και η έλλειψη σταθερότητας. Όπως ανέφερε ο Κ.Σ., «η κύρια δυσκολία που καλούνται να αντιμετωπίσουν τα παιδιά αυτά είναι το συναίσθημα του φόβου και της αβεβαιότητας που τους έχει δημιουργηθεί. Αισθάνονται κυρίως μετέωρα και ανασφαλή». Βιώνουν μία άστατη και αδόμητη καθημερινότητα και ζουν προσωρινά σε ένα περιβάλλον πολύ καταπιεστικό με ακατάλληλες συνθήκες και ασύμβατο για την παιδική ηλικία. Βασικές επίσης δυσκολίες που αντιμετωπίζουν είναι η έλλειψη χώρου, η έλλειψη της οικογενειακής εστίας, το αίσθημα του ξεριζωμού, αλλά και ο αναγκαστικός συγχρωτισμός με αταίριαστες ηλικιακά και πολιτισμικά ομάδες ανθρώπων. Κάποια παιδιά, μέσα στις ομάδες, μερικές φορές μένουν αποτραβηγμένα και απομονωμένα, ενώ άλλοτε φαίνονται ανήσυχα και θυμωμένα.

Προκλήσεις στο πεδίο

Οι συνεννοήσεις με τους υπεύθυνους του Κέντρου Υποδοχής και Ταυτοποίησης ήταν αρκετά δύσκολη. Μετά την έγκριση των δράσεων της ομάδας από το ΙΕΠ και αφού διασφαλίστηκε η άδεια εισόδου στον καταυλισμό, προέκυψε η δυσκολία εύρεσης κατάλληλης περιοχής για να στήνονται οι δράσεις. Ειδικά, όταν στον καταυλισμό ο αριθμός των προσφύγων ήταν ιδιαίτερα αυξημένος και η εγκατάσταση επιπλέον σκηνών δημιουργούσε έλλειψη χώρου, ο υπόλοιπος χώρος δεν ήταν ικανός για να φιλοξενήσει τα πλαστικά δάπεδα όπου γίνονται οι δράσεις. Γι' αυτό άλλωστε τους τελευταίους μήνες οι δραστηριότητες στήνονταν στη μέση ενός χωματόδρομου, κατόπιν υπόδειξης των υπεύθυνων λειτουργίας των Κέντρου, με αποτέλεσμα η περιστασιακή κίνηση των οχημάτων να δυσκολεύει αρκετά τις ομάδες.

Από τη μεριά των παιδιών δεν υπήρξαν, ούτε αντιμετωπίστηκαν δυσκολίες μέσα σε αυτά τα τρία χρόνια. Όπως περιγράφει η Ρ.Θ., «οι δράσεις γίνονταν πάντα σε ανοικτό χώρο. Αν υπήρχε ανησυχία γύρω μας, όπως αντιμετωπίσαμε το 2016 που οι πρόσφυγες εγκλωβίστηκαν στο νησί, έπρεπε να είμαστε ήρεμοι και φιλικοί και να διαχειριζόμαστε παιδιά που εκδήλωναν ανησυχία ή θυμό αλλά και την ανησυχία των ενηλίκων». Αντίθετα, εξωτερικοί παράγοντες αποτέλεσαν πηγή προκλήσεων, όπως για παράδειγμα, η αντίδραση ενός κατοίκου που, ενοχλημένος από τα συγκεντρωμένα παιδιά, άρχισε να τα καταβρέχει με το λάστιχο του ποτίσματος, με αποτέλεσμα να χρειαστεί να μετακινηθεί η ομάδα μας σε άλλο χώρο. Επίσης υπήρχαν και οι περιπτώσεις που ο καιρός ήταν ιδιαίτερα κρύος και δεν πραγματοποιούνταν όλες οι δραστηριότητες, γιατί τα περισσότερα παιδιά δεν είχαν μπουφάν ή ζεστά ρούχα.

Προϋποθέσεις για τη λειτουργία των ομάδων

Για την εύρυθμη λειτουργία των ομάδων, απεδείχθη σημαντική η εκπαίδευση στην παροχή ψυχολογικών πρώτων βοηθειών και ουσιώδες το να πληρούνται ορισμένες προϋποθέσεις. Πέρα της παρακολούθησης δύο σεμιναρίων παροχής ψυχολογικών πρώτων βοηθειών σε παιδιά και ενήλικες πρόσφυγες, η ομάδα παρέμενε συντονισμένη μέσα από μηνιαίες συναντήσεις εκτός πεδίου. Αυτές οι συζητήσεις παρείχαν χώρο για ανατροφοδότηση, συλλογική επεξεργασία των όσων είχαν συμβεί στις ομάδες, αλλά και ένα ασφαλές πλαίσιο για την ενίσχυση και διατήρηση της συνοχής της ομάδας. Όπως αναφέρθηκε από τα μέλη του πυρήνα, για τις δράσεις με τα παιδιά πρόσφυγες είναι σημαντική η «εκπαιδευμένη ομάδα» (Σ.Π.), να υπάρχει «μεράκι, αγάπη, χαμόγελο» (Μ.Κ.), να λαμβάνεται «πιστοποίηση από το ΙΕΠ» (Δ.Α.), να γίνεται εκ των προτέρων η «συνεννόηση με τους υπεύθυνους του καταυλισμού» (Κ.Σ.), να διατηρείται η «καλή συνεννόηση μεταξύ της ομάδας» και «να μην απογοητεύονται» οι εθελοντές σε τυχόν δυσκολίες (Ρ.Θ.). Επιπλέον, επισημάνθηκε από την Σ.Π. ότι είναι «βασικός ο ρόλος της μουσικοπαιδαγωγού» για τη σωστή λειτουργία του κύκλου της μουσικής.

Ατομικός και συλλογικός απολογισμός

Μέσα από την επαφή με την πραγματικότητα των προσφύγων, διαμορφώθηκε η κατανόηση και αναπτύχθηκε μία πιο σαφής γνώση του βιώματος των παιδιών προσφύγων. Γνωρίζοντας «από πολύ κοντά αυτό που συμβαίνει» (Κ.Σ.), βλέπει κανείς και τη δική του ζωή από διαφορετικό πρίσμα, και συχνά καταλήγει να χαρτογραφεί εκ νέου την πορεία του.

Ως θετικά αναφέρθηκαν η συναισθηματική αποφόρτιση και το αίσθημα προσφοράς μέσα από τη συμμετοχή στις ομάδες. Καταγράφηκαν όμως και αρκετές δυσκολίες, όπως «το συναίσθημα της ενοχής» (Κ.Σ.) όταν αναγνωρίζεις τη δυσμενέστερη θέση των άλλων αντιπαραβάλλοντάς τη δική σου πραγματικότητα με τη δική τους, την «αντίδραση του κοινωνικού, οικογενειακού και εργασιακού περιβάλλοντος» (Κ.Σ.) εξαιτίας της εμπλοκής στο προσφυγικό, αλλά και τη «δυσκολία στην επικοινωνία λόγω γλώσσας» (Σ.Π.). Ιδιαίτερα επισημάνθηκε η συναισθηματική και ψυχολογική δυσκολία του να γίνεσαι κοινωνός στον πόνο και την αγωνία του άλλου, να γίνεσαι «μάρτυρας δύσκολων καταστάσεων» (Δ.Α.), και όπως ανέφερε η Ρ.Θ. «είδαμε ανθρώπους φοβισμένους από το ταξίδι τους στη θάλασσα, παιδιά απροστάτευτα, παιδιά που μεγαλώνουν χωριστά από μέλη της οικογένειάς τους».

Η συμμετοχή ως εμπυχωτής στις ομάδες προϋποθέτει να έρθει κανείς αντιμέτωπος με σκοτεινές σκέψεις και αισθήματα ανημποριάς και να προσπαθήσει να ξεορκίσει τους φόβους του. Τα τρία αυτά χρόνια δεν ήταν εύκολα, αλλά φαίνεται πώς ήταν εποικοδομητικά για όλους. Όπως χαρακτηριστικά συμπλήρωσε η Σ.Π., «η συμμετοχή μου στη μουσική ομάδα με πλούτισε εμπειρίες, γνώσεις και καλύτερη αυτογνωσία».

Συμπερασματικά

Παρ' όλες τις δυσκολίες που χρειάστηκε να αντιμετωπιστούν στην τριετή αυτή διαδρομή, απουσίας οποιασδήποτε υποδομής για εθελοντισμό, με μικρές ή μεγάλες ομάδες παιδιών, από την ανάλυση παρατηρήσεων πεδίου, ημερολόγιων εθελοντών και ημι-δομημένων συνεντεύξεων με συμμετέχοντες στις δράσεις για διάστημα τουλάχιστον έξι μηνών, φάνηκε ότι η μουσική μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως ένα αποτελεσματικό εργαλείο προσέγγισης και στήριξης των παιδιών προσφύγων. Μέσα από την ανάλυση έγινε σαφές ότι το τραγούδι, τα αυτοσχέδια κρουστά, τα κρουστά σώματος αλλά και η κίνηση, αναδεικνύονται ως χρήσιμα εργαλεία με τα οποία τα παιδιά πρόσφυγες έρχονται σε επαφή με παιδιά άλλων εθνοτήτων, γνωρίζουν παιδιά που ζουν στον καταυλισμό και οικειοποιούνται τον αφιλόξενο χώρο ο οποίος γίνεται χώρος παιχνιδιού και χαράς. Ταυτόχρονα τους δίνεται η δυνατότητα να προβάλουν τη φωνή τους αλλά και να ακουστούν μέσα στην ομάδα, κάτι που επισημαίνει η Austin (2002) αναφερόμενη στη σημασία της δημιουργίας μίας προβλέψιμης και ασφαλούς μουσικής συνομιλίας.

Το ήρεμο και ασφαλές μουσικό περιβάλλον, η συγκεκριμένη δομή και τα όρια που η ίδια η μουσική βάζει (μέσω του ρυθμού, της κίνησης, του τραγουδιού) υποστηρίζουν το αίσθημα εμπιστοσύνης και αποδοχής των παιδιών. Οι μουσικές δραστηριότητες είναι ως επί το πλείστον, απλές, εύκολες, κατανοητές, χωρίς να χρειάζεται να μιλήσει κάποιος μία ξένη γλώσσα ή να επικοινωνήσει με τη βοήθεια του μεταφραστή, με αποτέλεσμα να παρέχουν στο παιδί ένα άμεσο, προσβάσιμο και «ασφαλές μουσικό περιβάλλον», όπως δείχνουν αποτελέσματα και άλλων μελετών (Choi, 2010· Lang & McInerney, 2002· Ακογιούνογλου, Παΐδα, Αρμενάκη, Κασαπίδου & Σαρρηκώστας, 2016).

Κλείνοντας, ο «κύκλος» της μουσικής μπορεί να ειπωθεί ως κατάλληλο μέσο ενίσχυσης της μη λεκτικής επικοινωνίας, ενδείκνυται για τον σχηματισμό και τη

δημιουργία ομάδας, ενώ ταυτόχρονα βοηθά στη συνεργασία, στο συντονισμό και στην αρμονική συνύπαρξη παιδιών διαφόρων ηλικιών και εθνοτήτων. Χαρακτηριστικά περιγράφει η Ρ.Θ. το καλοκαίρι του 2018, «η αγαπημένη μου στιγμή ήταν η ώρα του τραγουδιού SAM-SAM καθώς και η ώρα του ντάιρα - κύκλου όταν η λέξη ντάιρα - ντάιρα, κύκλος - κύκλος, περνούσε από στόμα σε στόμα, τα χέρια άνοιγαν, οι παλάμες σφίγγονταν και τα πρώτα χαμόγελα δειλά-δειλά διαγράφονταν στα πρόσωπα όλων...».

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Ainsworth, M. D. S., Blehar, M. C., Waters, E., & Wall, S. (1978). *Patterns of attachment: A psychological study of the strange situation*. Hillsdale, N. J.: Lawrence Erlbaum Associates.
- Ακογιούνογλου, Μ., Παϊδα, Σ., Αρμενάκη, Δ., Κασαπίδου, Μ., & Σαρρηκώστας, Κ. (2016). Τρόποι προσέγγισης και επικοινωνίας με τα παιδιά πρόσφυγες. *Μάθε για το Παιδί*, 4, 34–39, στο <http://mathegiatopaidi.blogspot.gr/2017/01/blog-post.html>
- Altschuler, J., Agnoli, M., Halitaj, M., & Jasiqi, I. (2002). In the aftermath of violence. In R. Papadopoulos (Ed.), *Therapeutic Care for Refugees and Asylum Seekers: No Place Like Home* (271–291). London: Karnac Books.
- American Music Therapy Association (2006). Music Therapy in Response to Crisis and Trauma. Ανακτήθηκε στις 6 Οκτωβρίου 2018 από το https://www.musictherapy.org/assets/1/7/MT_Crisis_2006.pdf
- Braun, V., & Clarke, V. (2006) Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77–101.
- Bronfenbrenner, U., & Morris, P. A. (2006). The bio-ecological model of human development. In W. Damon & R. M. Lerner (Eds.), *Handbook of child psychology, Vol. 1: Theoretical models of human development* (6η εκδ., 793–828). New York: John Wiley & Sons, Inc.
- Γιαννοπούλου, Ι. (2012). Νευροβιολογικές εγγραφές του ψυχικού τραύματος κατά τη διάρκεια της πρώιμης παιδικής ηλικίας, *Ψυχιατρική*, 23(1), 27–38.
- Choi, C. M. H. (2010). A pilot analysis of the psychological themes found during the CARING at Columbia - Music therapy program with refugee adolescents from North Korea. *Journal of Music Therapy*, 47(4), 380–407.
- Davis, K. M. (2010). Music and the expressive arts with children experiencing trauma. *Journal of Creative Mental Health*, 5, 125–133.
- De Haene, L., Grietens, H., & Verschueren, K. (2007). From symptom to context: A review of the literature on refugee children's mental health. *Hellenic Journal of Psychology*, 4, 233–256.
- Glenn, C. (2002). "We have to blame ourselves" - refugees and the politics of systemic practice. In R. Papadopoulos (Ed.), *Therapeutic Care for Refugees and Asylum Seekers: No Place Like Home* (pp. 167–188). London: Karnac Books
- Kunz, E. F. (1981). Exile and Resettlement: Refugee Theory. *International Migration Review*, XV.
- Lang, L., & McInerney, U. (2002). Bosnia-Herzegovina: A music therapy Service in a post-war environment. In J. Sutton (Ed.), *Music, music therapy and trauma: International perspectives* (pp. 153–174). London and Philadelphia: Jessica Kingsley Publishers.
- Papadopoulos, R. (2002). Refugees, home and trauma. In R. Papadopoulos (Ed.), *Therapeutic care for refugees: No place like home* (pp. 9–39). London: Karnac.
- Papadopoulos, R. (2007). Refugees, trauma and adversity-activated development. *European Journal of Psychotherapy and Counselling*, 9(3), 301–312.
- United Nations High Commissioner for Refugees (1994). *Refugee children: Guidelines on protection and care*. Geneva: UNHCR.
- United Nations High Commissioner for Refugees (2010). *Convention and Protocol relating to the status of refugees*. Geneva: UNHCR.
- Winnicott, D. W. (1971/2002). *Playing and Reality*. London: Routledge.